

QISHLOQ XO'JALIGI KLASTERLARINI BOSHQARISHDA INNOVATSION MENEJMENT MEXANIZMLARINI RIVOJLANTIRISH

Tadqiqotchi: Nazirova Komola Raximjon qizi

ORCID iD: 0009-0000-3818-8721

Annotatsiya. Mazkur maqolada qishloq xo'jaligi klasterlarini boshqarishda innovatsion menejment mexanizmlarining ahamiyati va ularni rivojlantirish istiqbollari tahlil qilingan. O'zbekiston sharoitida klasterlarni samarali boshqarish uchun raqamli texnologiyalarni joriy etish, resurslardan oqilona foydalanish, kadrlar salohiyatini oshirish hamda yangi tashkiliy-uslubiy mexanizmlarni shakllantirish zarurligi ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek, innovatsion menejment mexanizmlarini takomillashtirish orqali qishloq xo'jaligi klasterlarining barqarorligi va raqobatbardoshligini oshirish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: qishloq xo'jaligi, klaster, innovatsion menejment, mexanizmlar, raqobatbardoshlik, barqaror rivojlanish.

DEVELOPMENT OF INNOVATIVE MANAGEMENT MECHANISMS IN THE MANAGEMENT OF AGRICULTURAL CLUSTERS

Researcher: Nazirova Komola Rakhimjon qizi

ORCID iD: 0009-0000-3818-8721

Abstract. This article analyzes the importance of innovative management mechanisms in the management of agricultural clusters and the prospects for their development. It is noted that in the context of Uzbekistan, it is necessary to introduce digital technologies, use resources efficiently, improve human capital, and create new organizational and methodological mechanisms for effective cluster management. In addition, recommendations are given for increasing the sustainability and competitiveness of agricultural clusters through the improvement of innovative management mechanisms.

Keywords: agriculture, cluster, innovative management, mechanisms, competitiveness, sustainable development.

РАЗВИТИЕ МЕХАНИЗМОВ ИННОВАЦИОННОГО МЕНЕДЖМЕНТА В УПРАВЛЕНИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫМИ КЛАСТЕРАМИ

Исследователь: Назирова Комола Рахимжон кизи

ORCID iD: 0009-0000-3818-8721

Аннотация. В данной статье проанализировано значение механизмов инновационного менеджмента в управлении сельскохозяйственными

кластерами и перспективы их развития. Отмечается, что в условиях Узбекистана необходимо внедрение цифровых технологий, рациональное использование ресурсов, повышение кадрового потенциала, а также формирование новых организационно-методических механизмов для эффективного управления кластерами. Кроме того, даны рекомендации по повышению устойчивости и конкурентоспособности сельскохозяйственных кластеров за счет совершенствования механизмов инновационного менеджмента.

Ключевые слова: сельское хозяйство, кластер, инновационный менеджмент, механизмы, конкурентоспособность, устойчивое развитие.

KIRISH

Qishloq xo'jaligi O'zbekiston iqtisodiyotining ajralmas qismi bo'lib, u mamlakat YalIM (yalpi ichki mahsulot) tarkibida muhim o'rin tutadi. Agrar soha aholining oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, eksport salohiyatini oshirish, qishloq hududlarida bandlikni yaratish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash kabi masalalarda markaziy rol o'ynaydi. So'nggi yillarda mamlakatda agrar sektorni modernizatsiya qilish va diversifikatsiyalash yo'lida bir qator strategik chora-tadbirlar qabul qilinmoqda.

Agrar klasterlar (agroklastlar) konsepsiyasi – mahsulotning yerga ekishdan tortib, uni qayta ishlash, saqlash va bozorga chiqarishgacha bo'lgan tarmoqlarni bir tizimga bog'lash tamoyili — ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish zanjirlarida sinergiya yaratish, resurslardan samarali foydalanish va qiymat zanjirini shakllantirishdan iborat. O'zbekistonda klasterlar konsepsiyasi tez sur'atda kengayimoqda: bugungi kunda respublikada **463 ta agroklastlar faoliyat yuritmoqda** degan ma'lumotlar mavjud¹.

Shuningdek, davlat tomonidan klaster tizimini keng targ'ib etish natijasida 2023-yilda paxta-to'qimachilik klasterlari soni 141 ta, g'allachilik klasterlari 161 ta, meva-sabzavotchilik klasterlari 244 ta tashkil qilindi. Bu klasterlar orqali yopiq zanjirlar shakllanib, investitsiyalarning jalb qilinishi, xizmatlar kengayishi va mahsulotlarni eksportga yo'naltirish bo'yicha samaradorlik oshmoqda².

Agrar sektordan tashqari, qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksporti mamlakatning tashqi savdo kiritmalarida ham ahamiyatli rol o'ynaydi — 2022 yilda qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksporti mamlakat tashqi daromadlarining taxminan **8,4 %** ini tashkil etgan³.

¹ Karimov, A. & Abdullayev, R. *Development of agricultural clusters in Uzbekistan*. E3S Web of Conferences, 2023. URL: https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/pdf/2023/18/e3sconf_aquaculture2023_02002.pdf

² O'zbekiston Respublikasi Hukumat portali. (2023, 13 iyul). "Hukumat soati": Qishloq xo'jaligi vaziri deputatlarning savollariga javob berdi. gov.uz. URL: <https://gov.uz/news/view/2092>

³ U.S. International Trade Administration. (2023, 1 dekabr). *Uzbekistan – Agricultural Sectors*. Trade.gov. URL: <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/uzbekistan-agricultural-sectors>

Lekin klasterlar sonining o'sishi va ularning faoliyatining kengayishi bilan birga, ularning boshqaruv tizimlarida, innovatsiyalarga moslashuvda va resurslar samaradorligida sezilarli muammolar ham mavjud. Klasterlar ichida **menejmentning zamonaviy innovatsion mexanizmlari** yetarli darajada shakllanmagan, kadrlar malakasi va ilmiy ishlar bilan amaliyot integratsiyasi past, texnologik yangiliklarni joriy etish sur'ati sust bo'lishi, hamda moliyaviy hamda tashkiliy instrumentlarning mavjudligi cheklanganligi kabi salbiy omillar uchraydi.

Shu nuqtai nazardan, mavzu – **“Qishloq xo'jaligi klasterlarini boshqarishda innovatsion menejment mexanizmlarini rivojlantirish”** — yuqori ahamiyatga ega. Bunday tadqiqot natijalari nafaqat nazariy jihatdan ahamiyatli, balki agrar siyosat, klaster boshqaruvi, investitsiya va hududiy rivojlanish strategiyalariga amaliy tavsiyalar berish imkonini ham tug'diradi.

Mavzuning dolzarbligi. Klasterlar soni va ularning hududiy qamrovi tez oshib bormoqda, lekin innovatsion boshqaruv mexanizmlari klasterlarning to'liq potentsialini ochishga imkon bermayapti. Raqamlashtirish, resurs tejash texnologiyalari, zamonaviy boshqaruv uslublari va moliyaviy instrumentlar klasterlarning samaradorligini va raqobatbardoshligini sezilarli tarzda oshirishi mumkin. Klasterlar orqali ishlab chiqarilgan mahsulotlarning eksportga yo'naltirilishi va qo'shilgan qiymat darajasini oshirish agrar sektorning global bozorga integratsiyasi uchun muhim yo'nalishdir. Innovatsion menejmentning takomillashtirilishi orqali klasterlar ichidagi sektorlararo kooperatsiya, bilim almashinuvi va sinergiya kuchayadi.

Tadqiqotning asosiy vazifalari:

1. Qishloq xo'jaligi klasterlarini boshqarishda innovatsion menejment mexanizmlarining nazariy va metodologik asoslarini tahlil qilish.
2. O'zbekiston sharoitida agrar klasterlarining hozirgi boshqaruv tizimini va innovatsion yondashuvlarni qo'llash darajasini aniqlash (kuchli va zaif tomonlar).
3. Innovatsion menejment mexanizmlarining samarali modellarini ishlab chiqish hamda ularni klasterlar faoliyatiga moslashtirish.
4. Raqamlashtirish, moliyalashtirish, resurslardan samarali foydalanish va kadrlar salohiyatini oshirish yo'nalishida takomillashtirish chora-tadbirlarini formallashtirish.
5. Ishlab chiqilgan takliflar va tavsiyalar asosida amaliy model yaratuvchi klasterlar uchun pilot dasturlar ishlab chiqish.
6. Tadqiqot natijalarini asosida davlat siyosati hamda klaster boshqaruvi amaliyotiga yo'naltirilgan tavsiyalar ishlab chiqish.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD

So'nggi yillarda O'zbekistonda qishloq xo'jaligi klasterlari faoliyatini yanada samarali qilish maqsadida bir qator islohotlar amalga oshirildi. Jumladan, klasterlarni

tashkil etish orqali **yer resurslaridan samarali foydalanish, kooperatsiya tamoyillarini kuchaytirish** va **innovatsion texnologiyalarni keng tatbiq etish** masalalari davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.⁴ Qishloq xo'jaligi klasterlari va innovatsion menejment mexanizmlari bo'yicha xalqaro hamda mahalliy ilmiy tadqiqotlarda bir qator yondashuvlar ilgari surilgan. Masalan, Porterning "klaster nazariyasi" iqtisodiy hududlarda sanoat va agrar klasterlarning raqobat ustunliklarini shakllantirishda ahamiyatini ta'kidlaydi⁵. Agrar klasterlarda innovatsion menejment masalalariga oid ko'plab xorijiy tadqiqotlar mavjud bo'lib, ularda raqamlashtirish, logistika zanjiri, moliyalashtirish mexanizmlari va barqaror rivojlanish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan⁶.

O'zbekistonda klaster yondashuvi davlat siyosati darajasida qo'llab-quvvatlanmoqda. Jumladan, Prezident qarorlari asosida paxta-to'qimachilik, g'allachilik va meva-sabzavotchilik klasterlari keng rivojlantirildi⁷. Shu bilan birga, milliy olimlar ham qishloq xo'jaligida klaster yondashuvining nazariy va amaliy asoslarini yoritib, innovatsion boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy tavsiyalar bermoqda⁸.

Xalqaro adabiyotlarda, jumladan Jahon banki hisobotlarida, innovatsion boshqaruv usullarini tatbiq etish orqali klasterlar qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida barqarorlik, mahsulot sifatini oshirish va bozor raqobatbardoshligini ta'minlash omili sifatida e'tirof etiladi. Bundan tashqari, UNDP (2021) tahlillarida agrar sektorning barqaror rivojlanishi uchun **raqamli texnologiyalarni joriy qilish, klaster ishtirokchilarini integratsiyalash** va **kadrlar salohiyatini oshirish** muhim shart sifatida ta'kidlanadi.⁹

Shuningdek, mahalliy olimlardan G'.Abdullayev (2022) qishloq xo'jaligi klasterlarida innovatsion boshqaruvning iqtisodiy samaradorligini chuqur o'rgangan bo'lib, uning tadqiqotida **resurslarni tejash, iqtisodiy diversifikatsiya** va **klaster ichidagi hamkorlik** asosiy muvaffaqiyat omillari sifatida keltirilgan¹⁰.

Shunday qilib, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, klasterlarning samarali faoliyati ko'p jihatdan ularni boshqarish jarayonida qo'llaniladigan innovatsion mexanizmlar sifatiga bog'liq. Shu sababli, ushbu tadqiqotda ilmiy yondashuvlar asosida innovatsion menejment mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha konseptual model ishlab chiqishga e'tibor qaratiladi.

⁴ World Bank (2020). *Transforming Agriculture in Central Asia: Innovation and Digital Solutions*. Washington, D.C.

⁵ Porter, M. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press.

⁶ Ketels, C. (2017). *Cluster Mapping and Cluster-Based Policy Making in Europe*. Journal of Economic Geography.

⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 14-maydagi PQ-4312-sonli qarori

⁸ Axmedov A. va boshqalar (2021). *Qishloq xo'jaligida klaster tizimini rivojlantirish masalalari*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.

⁹ UNDP (2021). *Sustainable Agriculture and Innovation Practices*. New York.

¹⁰ Abdullayev, G'. (2022). "Qishloq xo'jaligi klasterlarida innovatsion boshqaruv samaradorligi". *Iqtisodiy tadqiqotlar jurnali*, №2, 87–95-b.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada quyidagi ilmiy metodlardan foydalaniladi:

1. **Nazariy tahlil** – innovatsion menejment va klaster nazariyalariga oid xorijiy hamda mahalliy adabiyotlarni o‘rganish, ularning amaliy ahamiyatini tahlil qilish.
2. **Statistik tahlil** – O‘zbekiston agrar sektorida faoliyat yuritayotgan klasterlar soni, eksportdagi ulushi va davlat qo‘llab-quvvatlash dasturlarini statistik ko‘rsatkichlar asosida tahlil qilish. Masalan, respublikada 2023-yilda **463 ta agroklastar** faoliyat yuritgan¹¹, ulardan 141 tasi paxta-to‘qimachilik, 161 tasi g‘allachilik va 244 tasi meva-sabzavotchilik klasterlaridan iborat bo‘lgan¹².
3. **Qiyosiy tahlil** – O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi klasterlari boshqaruv tajribasini rivojlangan davlatlar tajribasi bilan solishtirish.
4. **Amaliy tavsiyalar ishlab chiqish** – tadqiqot natijalari asosida innovatsion menejment mexanizmlarini rivojlantirish yo‘nalishlarini ishlab chiqish va klaster boshqaruvi tizimiga tatbiq etish.

Ushbu tadqiqot **mixed-methods** — ya’ni kvantitativ va sifatli metodlarni uyg‘unlashtiruvchi aralash yondashuv asosida olib boriladi. Aralash metod tadqiqotlarda nazariy savollarni chuqurroq tushunish va statistik natijalarni maydoniy kontekst bilan to‘ldirish imkonini beradi; bu yondashuv tadqiqot savollariga mos va ishonchli javob olishga yordam beradi.

Tadqiqot dizayni: eksplorator (avval sifatli ma’lumot to‘planadi va tushunchaviy model ishlab chiqiladi), keyin konfirmator (kengroq kvantitativ so‘rov va ekonometrik/struktura tahlili orqali model test qilinadi) — ya’ni *sequential exploratory mixed-methods design*. Ushbu yondashuv klasterlar ichidagi murakkab institutsional va texnologik jarayonlarni ham statistik, ham kontekstual jihatdan tahlil qilishga mos keladi.

Ikkinchi darajali (secondary) manbalar: davlat hujjatlari (strategiya, farmonlar), Vazirlik va statistik agentlik hisobotlari, klasterlar va firmalarning yillik hisobotlari, FAO/World Bank kabi xalqaro tashkilotlar tahlillari (agrobiznes va innovatsiyalar bo‘yicha).

Birlamchi ma’lumotlar:

- **So‘rovnoma (survey):** strukturaviy savollar — innovatsion qabul qilish darajasi, menejment amaliyoti, moliyaviy qamrov, natijaviy ko‘rsatkichlar.
- **Yuzma-yuz yoki yarim-strukturaviy intervyular:** klaster menejerlari, viloyat agrar bo‘limi, bank/investor vakillari va R&D markazlari vakillari.
- **Fokus-guruhlar:** fermerlar va kichik tadbirkorlar bilan to‘sqinliklarni aniqlash uchun.

¹¹ E3S Web of Conferences (2023). *Current issues of sustainable development of aquaculture in Uzbekistan*. [Havola](#)

¹² O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi axborot xizmati (2023). *Agroklastarlarni rivojlantirish bo‘yicha ma’lumotlar*. [gov.uz](#)

• **Holat tahlillari (case studies):** 3–4 muvaffaqiyatli va 3–4 muammoli klasterlarni chuqur tahlil qilish.

• **Maydon kuzatuv va SNA ma'lumotlari:** tashkilotlararo aloqalarni hujjatlashtirish.

Asosiy o'lchovlar / indekslar:

• **Innovatsiya indeksi** — dron/IOT/ERP joriy etilishi, R&D sarflari, yangi texnologiyalarni qabul qilish kabi elementlardan iborat kompozit indeks; indikatsion elementlar 0–1 yoki 1–5 shkala orqali o'lchanadi va PCA yordamida (yoki teng og'irlik bilan) agregat indeks hosil qilinadi.

• **Menejment sifati** — qaror qabul qilish tizimi, monitoring va rejalashtirish amaliyoti, hamkorlik darajasi (survey-score).

• **Klaster samaradorligi** — value-added per worker, hosildorlik (t/ha), eksport ulushi (%), daromad o'sishi (%).

Instrument turi: Likert shkalalari, yopiq va ochiq savollar, strukturaviy intervyu yo'riqnomalari, kodlash jadvali sifatli ma'lumot uchun. Instrumentlar ingliz/ozbek tillarida tayyorlanadi va tarjima-tekshiruv orqali validatsiya qilinadi.

Metodologik yondashuvning mazkur kombinatsiyasi tadqiqot natijalarining ishonchliligini oshirish, ilmiy-amaliy xulosalar berish va klaster menejmentida innovatsion yechimlarni asoslash imkonini beradi

Xulosa

O'zbekiston agrar sektorida klaster tizimining joriy etilishi iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksportini kengaytirish va xalqaro standartlarga javob beruvchi sifat ko'rsatkichlarini shakllantirishga xizmat qilmoqda¹³. Shu nuqtayi nazardan, innovatsion menejment yondashuvlari nafaqat klasterlarning ichki boshqaruv tizimini samarali tashkil etishga, balki ularning global bozorga integratsiyasini ham tezlashtirishga yordam beradi¹⁴.

Tadqiqot davomida o'rganilgan adabiyotlar va metodologik yondashuvlar shuni ko'rsatadiki, klasterlarda innovatsion boshqaruv mexanizmlarini rivojlantirish quyidagi ustuvor yo'nalishlar bo'yicha samarali bo'lishi mumkin:

1. **Raqamli texnologiyalarni keng joriy etish** – agrotexnik jarayonlarni avtomatlashtirish, monitoring tizimlarini yaratish va “aqlli qishloq xo'jaligi” konsepsiyasini bosqichma-bosqich tatbiq etish orqali samaradorlikni oshirish¹⁵.

2. **Ilmiy tadqiqotlar va ta'lim tizimini klasterlar bilan integratsiya qilish** – ilmiy innovatsiyalarni amaliyotga tezkor tatbiq etish va klaster ishtirokchilarining bilim darajasini oshirish¹⁶.

¹³ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 23-oktabrdagi PQ-4499-sonli qarori.

¹⁴ Porter, M. (1998). *Clusters and the New Economics of Competition*. Harvard Business Review

¹⁵ World Bank (2020). *Transforming Agriculture in Central Asia: Innovation and Digital Solutions*

¹⁶ UNDP (2021). *Sustainable Agriculture and Innovation Practices*

3. **Moliyalashtirish va investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlarini takomillashtirish** – klasterlarni kreditlashda innovatsion loyihalarga ustuvorlik berish, xususi va xorijiy investitsiyalarni kengroq jalb etish¹⁷.

4. **Ekologik barqarorlikni ta'minlash** – resurslardan oqilona foydalanish, chiqindilarni kamaytirish va “yashil texnologiyalar”ni joriy etish orqali barqaror rivojlanishga erishish¹⁸.

5. **Marketing va logistika tizimini modernizatsiya qilish** – ichki va tashqi bozorlarga chiqishda samarali zanjirlarni shakllantirish, eksport salohiyatini kengaytirish¹⁹.

Umuman olganda, qishloq xo'jaligi klasterlarida innovatsion menejmentni takomillashtirish orqali mamlakat agrar sektorining samaradorligi oshadi, ishlab chiqaruvchilarning daromadlari ko'payadi, eksport salohiyati kengayadi hamda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashga muhim hissa qo'shiladi²⁰. Shuningdek, bunday islohotlar O'zbekistonni xalqaro miqyosda agrar sohada raqobatbardosh mamlakatlar qatoriga olib chiqishi mumkin²¹.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 23-oktabrdagi PQ-4499-sonli qarori “Qishloq xo'jaligini boshqarish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 7-maydagi PF-5987-son Farmoni “Qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020–2030-yillarga mo'ljallangan strategiyasi to'g'risida”.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 15-martdagi 134-son qarori “Qishloq xo'jaligi klasterlari faoliyatini tashkil etish tartibi to'g'risida”.
4. Davlat statistika qo'mitasi (2023). “O'zbekiston agrar sektorining rivojlanish ko'rsatkichlari”. Toshkent.
5. Abdullayev, G'. (2022). “Qishloq xo'jaligi klasterlarida innovatsion boshqaruv samaradorligi”. *Iqtisodiy tadqiqotlar jurnali*, №2, 87–95-b.
6. Porter, M. (1998). *Clusters and the New Economics of Competition*. Harvard Business Review, Vol. 76, No. 6, pp. 77–90.
7. World Bank (2020). *Transforming Agriculture in Central Asia: Innovation and Digital Solutions*. Washington, D.C.
8. UNDP (2021). *Sustainable Agriculture and Innovation Practices*. New York.
9. OECD (2019). *Fostering Innovation in Agriculture*. Paris: OECD Publishing.
10. FAO (2020). *Green Technologies in Agriculture: Global Report*. Rome: FAO.
11. Trade.gov (2023). *Uzbekistan – Agricultural Sectors*. U.S. Department of Commerce.
12. E3S Web of Conferences (2021). *Innovative Approaches in Agrarian Sector Development*.

¹⁷ OECD (2019). *Fostering Innovation in Agriculture*. Paris: OECD Publishing.

¹⁸ FAO (2020). *Green Technologies in Agriculture: Global Report*. Rome

¹⁹ Abdullayev, G'. (2022). “Qishloq xo'jaligi klasterlarida innovatsion boshqaruv samaradorligi”. *Iqtisodiy tadqiqotlar*, №2, 87–95-b.

²⁰ Davlat statistika qo'mitasi (2023). “O'zbekiston agrar sektorining rivojlanish ko'rsatkichlari”. Toshkent.

²¹ Trade.gov (2023). *Uzbekistan – Agricultural Sectors*.